

Геополітична конфліктність в умовах глобальної економічної кризовості

АНОТАЦІЯ: Статтю присвячено осмисленню процесів глобалізації, які на сьогодні супроводжуються системною кризовістю з непередбачуваними наслідками, коли стара система Модерну вже є анахронічною, але тією, що гарантує певні права, норми, принципи, правила економічної поведінки, а нова система Постмодерну тільки формується, набуваючи нечітких, розмитих форм та обривів з абсолютно знівельованою роллю держав та гіпертрофованим корпоративним впливом. Увага зосереджується і на проблематиці подальшого розвитку глобальної економічної системи з наголошенням на приматі конфліктності і турбулентності відносин між різноманітними цивілізаційними групами і, в першу чергу, між двома ключовими геополітично-орієнтованими моделями — таласократичною (атлантистською) і телурократичною з виділенням основних напрямків, проблем та контурів взаємного наближення та віддалення залежно від можливих векторів формування світової системи. Показано, що на сьогодні край актуалізується вибір стратегічних орієнтирів розвитку, навіть в середині системи колективного Заходу, коли його монолітність втрачає потенціал, а окремі країни тяжіють до безпелеяційних самостійних дій та розробки незалежних стратегій, зокрема і діаметрально протилежних та тих, що суперечать вестернізованій логіці. В той же час зазначається, що поступово оформлюються альтернативні телурократично оформлені моделі, наочним уособленням яких є Китайська Народна Республіка, що, володіючи рядом беззастережних переваг, може чинити цивілізаційний опір геоекономічному домінуванню США та її сателітів. Проаналізовані переваги та недоліки економічної моделі КНР з виокремленням тих, що можуть істотно гальмувати її стратегічне домінування в майбутньому — нерівномірність розвитку, середній рівень інноваційності, високий рівень ресурсовитратності виробництва. В той же час наголошується на тому, що за умов глобального конфлікту велика кількість важелів конкурентоспроможності, що зараз відчуються, як безальтернативні, втратить власну вагу, а на перший план вийдуть доволі примітивні фактори виробництва. Показані вірогідні конфігурації зіткнень таласократичної і телурократичної моделей і названі причини вичікувальної політики КНР стосовно до доволі агресивних дій США в зоні геоекономічних інтересів Китаю. В цілому ж у статті наголошується на безальтернативності геоекономічних змін і на необхідності розробки адаптаційних стратегій не тільки для країн другого ешелону, але й для країн-систем або

¹ **Кальченко Тимур Валерійович** — доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Сфера наукових інтересів: глобальна економіка, геополітика, глобальне управління, історія. Електронна адреса: fabriano2018@ukr.net

Олійник Вікторія Володимирівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», заступник завідувача кафедри міжнародного менеджменту. Сфера наукових інтересів: глобальна економіка, міжнародна економічна діяльність, міжнародний менеджмент. Електронна адреса: oliinyk@ukr.net

цивілізаційних груп, що претендують на глобальне лідерство, мають сфери власних інтересів і наявні інструменти їх реалізації і захисту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, система, світопорядок, парадигма, Модерн, цивілізація, криза, конфліктність, розвиток, конкурентоспроможність, орієнтація, таласократія, телурократія, колективний Захід, інтереси, стратегія, управління, вестернізація, диверсифікація, альтернативи.

Вступ

Не зважаючи на значні і докорінні за суттю глобальні трансформації, першість атлантичної ціннісно-економічної орієнтації здається непохитною. Але це тільки на перший, не професійний погляд, адже вона довгий час забезпечувалась післявоєнним статус-кво, коли роль гаранта безпеки економічного розвитку була делегована США, що поступово стала центром так званого *колективного Заходу*, який розділяв вихідні позиції і доктрини її домінування. В умовах, коли відносини між країнами поступово переросли етап інтернаціоналізації (де ще можна було спиратися хоч на примарні, але все ж такі існуючі принципи, закони і норми, що артикулювалися, наприклад, в системі міжнародного права), значна кількість цінностей Модерну була відкинута на користь економічної доцільності, і запанували подвійні стандарти, що обернулися проти самих же ініціаторів їх започаткування, система колективного Заходу опинилася в стагнаційній фазі.

Ця стагнаційність є обумовленою не лише нездатністю рік від року демонструвати сталі і переконливі темпи економічного зростання, не лише певним заділом конкурентоспроможності, а й ідеологічною спустошеністю і певною розгубленістю перед наочними викликами сьогодення. Відсутність геоекономічної стратегії і квалітет реакції на тектонічні зрушення — тому приклад і приклад доволі красномовний. Спостерігається лише використання старих геополітичних інструментів — диктату, санкцій та своєрідного менторства. І це в умовах, коли колективний Захід переживає не прості часи, пов'язані з втратою внутрішніх важелів регулювання власного економічного життя. Тобто, згенерована, розпропагандована і нав'язана їм самим ліберальна версія глобалізації, в процесі реалізації нанесла нищівного удару господарському комплексу країн. Адже держава стала непотрібною, її соціальні функції перейшли до корпорацій, яким абсолютно байдуже — що, де і як виробляти і за рахунок чого досягати надприбутків. В результаті, частково був втрачений контроль за ключовими важелями економічного зростання, що спонукало терміновий пошук нових моделей поведінки в умовах непередбачуваної глобалізації.

На жаль, подібним геоекономічним трансформаціям у вітчизняній літературі майже не приділяються увага (у більшості випадків автори свідомо оминають цю проблематику). Лише у працях Ю.Пахомова², О.Білоруса³, Д.Лук'яненка⁴, Т.Кальченка⁵, С.Радзівської⁶ та деяких інших цій темі приділяється належна увага і розробляється. В більшості ж випадків згадана проблематика відображається у працях іноземних вчених — У.Бека⁷, О.Панаріна⁸, Ю.Яковця⁹ та інших. Нам би хотілося підійти до цієї проблематики концептуально, відобразивши дух змін і загальні контури блокових взаємодій/конфліктів.

Основна частина

Система геоекономічних інтересів пізнього атлантизму звісно видозмінилася і, хоча остаточно не відкидає попередні дороговкази, приросла таким:

- забезпечення тіснішої співпраці й єднання у рамках власної цивілізації, особливо між її європейською і північноамериканською частинами;
- інтеграція в Західну цивілізацію суспільств Східної Європи і Латинської Америки, чий культури близькі до західної;
- відвертання переростання локальних конфліктів між цивілізаціями у глобальні війни;

² Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. /Ю.Н.Пахомов, С.Б.Крымский, Ю.В.Павленко. — К.: Международный деловой центр, 1998. — 432 с.

³ Белорус О. Воспроизводственная эволюция и структурная трансформация глобального капитала/О.Белорус//Економічний часопис-XXI-2014. — №07-08(1). — С.4-7

⁴ Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Кальченко Т.В., Рябець Н.М., Тимків І.В. та ін. Глобальна економіка: навч. посіб. / Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник, Т.В.Кальченко, Н.М.Рябець, І.В.Тимків. — Київ: КНЕУ, 2017. — 164 с.; Лук'яненко Д.Г. Интеллектуальный контекст процесів глобалізації/Д.Г.Лук'яненко//Наук. вісн. Дипломатичної академії України. — 2015. — Вип.22(3). — С.73-78; Лук'яненко Д. Интеллектуальный фактор глобалізації / Д.Лук'яненко // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. — 2014. — №1(7-9). — С. 10-13.

⁵ Кальченко Т.В. Современные трансформационные практики глобальной экономики/Т.В.Кальченко: Монография: Palmarium Academic Publishing. — 2018. — 132 с.; Кальченко Т.В. Китайская цивилизационная модель экономического лидерства / Т.В.Кальченко//KANT — Научный Рецензируемый Цитируемый Журнал. — №4(29). — 2018. — С. 286-289; Кальченко Т.В. Кризис атлантизма как результат противоречий США и стран Европейского Союза /Т.В.Кальченко//Сборник научных трудов международной научно-практической конференции «Современные исследования основных направлений гуманитарных и естественных наук». — К. — 2017. — С. 122-125; Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В.Кальченко. — К.:КНЕУ, 2009. — 364 с.

⁶ Радзівська С.О. Глобальна економіка: навчально-методичний посібник для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання/С.О.Радзівська. — К.: «СІК ГРУП Україна», 2017. — 368 с.

⁷ Бек У. Что такое глобализация? (Ошибки глобализма-ответы на глобализацию)/У.Бек /Пер. с нем. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — 304 с.

⁸ Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование/ А.С.Панарин. — М.: Алгоритм, 2002. — 352 с.

⁹ Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций/Ю.В.Яковец — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. — 411 с.

- обмеження військової експансії конфуціанських і ісламських держав;
- припинення зростання західної військової потужності і забезпечення військової переваги на Далекому Сході і в Південно-Західній Азії;
- використання труднощів і конфліктів у взаємовідносинах ісламських і конфуціанських країн;
- підтримка груп, що орієнтуються на західні цінності й інтереси в інших цивілізаціях;
- посилення міжнародних інститутів, що відображають західні інтереси і цінності та узаконюють їх, і забезпечення залучення незахідних держав в ці інститути;
- поборення кредитної втоми ключових економік Єврозони;
- освоєння арктичного шельфу;
- підтримка американської сланцевої революції; недопускання на атлантичному просторі міцних газових відносин;
- контроль над ринками енергоресурсів;
- врегулювання проблем, пов'язаних із відкриттям ринків фінансових послуг¹⁰.

Історично безпрецедентна американська потужність, шляхи і цілі її реалізації, позиціонування США у сучасному світі, обумовлене їх усеосяжними перевагами, стали більш, ніж популярними і затребуваними темами в сучасній політичній літературі, як американській, так і світовій. «Єдина і дійсно перша достовірно глобальна держава» (за словами Зб. Бжезінського¹¹) впродовж півтора десятиріччя намагається наново визначити своє історичне призначення і стратегію, що є доволі нелегким завданням, адже свій статус потрібно підтверджувати майже щоденно, що не завжди можливо в умовах невизначеності та турбулентності.

Висунення доктрини «американського світового лідерства» за суттю знаменує початок нової епохи, нового відліку часу у зовнішній політиці США, коли все, що було раніше, стало подаватись як лише прелюдія до сучасної американської зовнішньополітичної позиції. На початку 1990-х років правляча еліта повною мірою усвідомила усі сприятливі для США наслідки краху біполярної моделі світу і можливості, реалізація яких може призвести до створення деякої світової наддержавної структури під егідою і контролем Вашингтону — так званого *світового уряду*.

¹⁰ Кальченко Т.В. Современные трансформационные практики глобальной экономики/Т.В.Кальченко: Монография: Palmarium Academic Publishing. — 2018. — С. 67.

¹¹ Бжезінский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы/З.Бжезінский. — М.:Международные отношения, 1999. — С. 7.

Цю роботу американські монополістичні угруповання і союзи припускали здійснити через своїх представників у провідних політичних партіях — Демократичній і Республіканській. Останні ж, в цілому демонструючи єдність в досягненні стратегічних цілей у рамках доктрини «американського світового лідерства», проте різняться у своїх підходах, змагалися перед американськими виборцями у визначенні засобів і методів, шляхів і способів реалізації цієї доктрини.

Можливості і ризики реалізації західної консолідованої моделі розвитку

Суперечки у сфері зовнішньої політики поступово трансформувалися у різні інтерпретації окремих положень доктрини. З позицій формування зовнішньої політики США становить інтерес сама динаміка змін акцентів в ній під впливом внутрішньопартійних дискусій. Але у будь-якому разі подібна доктрина геоекономічного лідерства США не розглядалася односторонньо, адже будь-який гегемонізм потребує певної підтримки.

У даному контексті конче потрібним був хоча б тимчасовий союз, а єдиним провідником інтересів США могла стати об'єднана Європа. Звісно, мова не йшла про рівні права участі у проекті. Європі пропонувалася роль лише плацдарму американських інтересів, і лише деякі економічні і військові вигоди могли компенсувати вірогідні ризики та загрози.

Трансатлантичний геополітичний союз об'єднаної Європи і США довгий час був основою західної цивілізаційної геополітичної стратегії: по більшості питань світової політики США і ЄС стали виступати з єдиних позицій, хоча при цьому лідерство США і зараз все ще залишається очевидним. Проте останніми роками трансатлантичні розбіжності між американцями та європейцями стають дуже відчутними. Європа перетворюється на усе більш сильного геополітичного актора, і в трансатлантичному союзі європейські політики прагнуть відігравати усе більш самостійну роль.

Процес європейської інтеграції йде повільно і суперечливо, але вже зараз очевидно, які безпрецедентні можливості він відкриває для європейців у сфері економіки, політики й оборони. Створення Європейського Союзу і введення єдиної європейської валюти дозволили багато в чому зблизити основні показники економічного і військового розвитку європейських країн і США. На початку нового століття сукупна економічна потужність Західної Європи фактично порівнялася з американськими показниками: 19,8 % світового ВВП проти 21 % у США. За рівнем населення Європа перевершує США на 40 %, частка ЄС у світовому експорті (37 %) безперервно зростає і вже зараз знач-

но перевершує частку США (16,5 %). ЄС і США спільно виробляють майже 60 % світовій промисловій продукції, їх щоденний внутрішній товарообіг становить 2 млрд дол. США, при цьому оборот трансатлантичної торгівлі сягає приблизно 370 млрд дол. на рік¹².

Зростаюча потужність об'єднаної Європи породжує чимало розбіжностей в сучасних євроатлантичних стосунках. Навіть на повністю підконтрольних вестернізованих просторах почали підіймати голову рухи і політики, що проголошують цілями не інкорпорацію до глобального економічного простору, а обстоювання суто внутрішніх завдань економічного розвитку і суверенітету. Стали непідконтрольними політичні системи Німеччини та Франції, що на сьогодні претендують на створення альтернативного центру сили. Повели незалежну лінію поведінки навіть східноєвропейські держави — Угорщина, Польща, Чехія.

До того ж США та Європейський Союз мають серйозні економічні суперечності: євро відволікає значні фінансові потоки з американського ринку, ускладнює дефіцит американського бюджету, стає потужним конкурентом долара в міжнародних розрахунках, послабляє Америку в її прагненні диктувати фіксовані ціни на нафту й інший сировинний матеріал. Теперішня зона єдиної європейської валюти — найбільша у світі зона багатих країн—споживачів дорогих товарів світового ринку. Уклавши угоди про асоціацію з 80 країнами, Європейський Союз здійснює безперервну торгову експансію: зважаючи на значні розміри зони євро, багато компаній в Латинській Америці, Азії, Східній Європі і Північній Африці прагнуть понизити частку операцій в доларах, розширюючи мережу контрактів в євро. Вказані тенденції свідчать про захід «ери долара» як єдиної світової валюти.

У той же час багато аналітиків схильні розглядати економічні розбіжності між США і ЄС як протиріччя ефективних ринкових економік, що багато в чому стимулює економічне зростання країн Заходу. На думку експертів, ці суперечності сприяють усуненню структурних проблем розвитку найперспективніших секторів економіки обох країн (інформаційні і військові технології, авіа- і автомобілебудування і тому подібне). Навіть у сільському господарстві, що є неефективною галуззю європейської економіки, яка субсидується, суперечки між США і ЄС відбуваються, наприклад, у зв'язку з необхідністю відповідного маркування так званих *генетично змінених продуктів* — проблеми надзвичайно важливої, але не загрозливої міцності комплексу американо-західноєвропейських економічних стосунків¹³.

¹² Кальченко Т.В. Кризис атлантизма как результат противоречий США и стран Европейского Союза / Т.В.Кальченко//Сборник научных трудов международной научно-практической конференции «Современные исследования основных направлений гуманитарных и естественных наук». — К. — 2017. — С. 123.

¹³ Кальченко Т.В. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В.Кальченко. — К.:КНЕУ, 2009. — С. 113.

Окрім економічних суперечок можна відмітити і певні військово-політичні розбіжності. Останніми роками в американському конгресі склалося антиєвропейське лобі. Мотив цього один: контроль над європейською політикою є занадто витратним для американських платників податків. Наприклад, під час військових операцій в Іраку і Косово кількість ударів США і західноєвропейських країн НАТО перебував у співвідношенні дев'ять до одного. Американські війська в Європі стають Сполученим Штатам на 2 млрд. дол. дорожче, ніж якби вони розміщувалися в США. Американські військові експерти підкреслюють, що США витрачають на оборону 4 % свого ВВП, тоді як Франція і Британія по 3,1 %, ФРН — 1,7 %. Європейські члени НАТО витрачають на військові потреби лише 60 % сум американського військового бюджету¹⁴.

Одночасно в США підвищується острах перед перетворенням Європи на справжнього глобального суперника. Вашингтон не бажає бачити Західну Європу (так само, як і Японію) сильною настільки, щоб дати їй можливість кинути виклик американському лідерству. Саме тому Сполучені Штати прагнуть зберегти свою геополітичну перевагу перед Західною Європою.

Нарешті, важливо відмітити ряд євроатлантичних розбіжностей у сфері рішення міжнародних проблем:

- за умов виникнення міжнародних конфліктів і проблем європейці вважають за краще діяти через міжнародні організації, США — односторонньо;
- європейці оцінюють міжнародні колізії з регіональної точки зору, США — з глобальної;
- при врегулюванні конфліктів європейці вважають за краще використати політичні й економічні можливості, США не виключають для себе військового рішення проблем.

Проте усі ці розбіжності євроатлантичного партнерства нині відходять на задній план у світлі нових тенденцій у світовій політиці. За даними доповіді британського Міжнародного інституту стратегічних досліджень (англ. International Institute for Strategic Studies), опублікованого у 2009 р., частка Америки у сукупній конфігурації «глобальної влади» скорочується, проте американське лідерство може бути, як і раніше, ефективним, якщо буде підкріплено спіранням на союзників, передусім — на ЄС. При цьому лондонські експерти рекомендують США вести таку філігранну дипломатію, яка б скоротила кількість викликів Америці з боку решти країн світу, оскільки США сьогодні вже не можуть служити моделлю для наслідування хоч би тому, що прийнята ними за основу ідея приватного капіталізму втрачає свою привабливість в умовах сучасної економічної кризи.

¹⁴ *Waters M. Globalization. Fifth Edition. — London: Routledge, 2018. — 675 p.*

Таким чином, західні експерти радять американцям більше прислухатися до думки союзників, не акцентуючи уваги на розбіжностях. Саме тому в трансатлантичних стосунках між США і Європою сьогодні виникли сприятливі тенденції, і формування співпраці стало загальним стратегічним прагненням сторін.

Місія ЄС: глобальний чи регіональний союз?

Тенденції, що в цілому намітилися, в євроатлантичних стосунках, дозволяють прогнозувати два основні сценарії розвитку подій.

Перший сценарій — зростання залежності ЄС від США. Існує реальна тенденція підмінити поглиблення європейської інтеграції на її розширення, що робить процес євроінтеграції суперечливим і багатошаровим. Наприклад, деякі фахівці вважають, що в ЄС через певний час входить 35—40 держав (включаючи Україну і Грузію). Таке значне збільшення чисельності не може не привести до поглиблення усередині ЄС вже наявних протиріч і до нових зіткнень. Ситуація загострення суперечливих тенденцій дуже вигідна для США, які завжди можуть претендувати на роль арбітра у вирішенні європейських суперечок і тим самим тримати увесь процес інтеграції під атлантичним контролем.

Враховуючи усю швидкість, з якою європейські лідери просувають технічні й організаційні аспекти об'єднання, поки що не вдалося перетворити ЄС на реально дієздатну політичну одиницю. Апарат Євросоюзу, його методи формування громадської думки та ухвалення рішень застрягли на рівні звичайної міждержавної дипломатії. Самі європейці жорстко критикують нинішній проект ЄС, підкреслюючи, що доки створюються суто бюрократичні структури, покликані замінити їх національні держави «владою технократії».

Принцип розділення влади в ЄС фактично скасований на користь влади Брюсселю, тим самим сформоване підґрунтя масового невдоволення проектом об'єднаної Європи в цілому. При цьому система ЄС страждає тим же недоліком, що й система глобального управління: вона дає збій всякий раз, коли уряди не доходять взаємної згоди. Ніхто не в силах змусити усі 27 країн діяти одночасно. Факти свідчать про те, що жоден проект європейських реформ, що не отримав підтримки транснаціональних корпорацій, досі не пройшов.

Європейські економісти обговорюють і такий песимістичний сценарій: якщо якась європейська країна не витримає економічної гонки за підйом виробництва, її економіка неминуче зануриться в кризу. У минулому національні банки були здатні пом'якшувати подібні удари шляхом девальвації національної валюти і підтримки експортних галузей. З введенням євро цього буфера вже немає. Натомість, нагальним стане датування багатих країн бідних регіонів. Але якщо така

допомога є звичайною у рамках національних держав, то на загальноєвропейському рівні організувати її буде дуже проблематично.

Труднощі європейського зростання величезні і звернення по допомогу до атлантичного партнера є звичайною практикою. Усе це дозволило Збігневу Бжезінському упевнено заявити: «Європа, попри усю свою економічну потужність, значну економічну і фінансову інтеграцію, залишиться де-факто під військовим протекторатом Сполучених Штатів... Європа в досяжному майбутньому не зможе стати Америкою... Інтеграція, що здійснюється бюрократичними методами, не може породити політичної волі, необхідної для справжньої єдності. Немає ударної сили уяви (незважаючи на періодичну риторику стосовно Європи, що буде за міццю дорівнювати Америці), немає пристрасті, що створює державу-націю»¹⁵.

Другий сценарій — ЄС як сильний і самостійний партнер США. Якщо європейцям вдасться сповна використати усі шанси інтеграції, то в результаті на геополітичній карті світу виникне сильна політично об'єднана Європа, що означатиме базову зміну у світовому розподілі геополітичних сил. У Європі є чимало прибічників такого розвитку подій.

Якщо Європа хоче відігравати скільки-небудь помітну роль у багатополлярному світі і пережити «нове століття імперій», єдина альтернатива для неї — зробити рішучіші і сміливіші кроки у напрямі подальшої інтеграції. Проте політична еліта об'єднаної Європи доки не готова до такого різкого геополітичного повороту. Ще досвідчений німецький лідер Гельмут Коль попереджав: «Європейська єдність — питання життя і смерті; від цього залежить, чи буде у ХХІ столітті мир або війна».

Сучасна парадигма глобального розвитку як проміжний етап майбутньої міжцивілізаційної конфліктності і побудови нового альтернативного світопорядку на початкових етапах власного становлення активно використовувала, як вже зазначалося, ліберальну ідеологію (табл. 1), реальними цілями якої було на певний час приховати дійсні мотиви західної експансії, що полягали в першу чергу в тому, щоб дискредитувати будь-які альтернати (в тому числі і цивілізаційні); по-друге, завершити повну вестернізацію європейського континенту і втягнути ряд країн в орбіту американського впливу; по-третє, заморозити на можливо триваліший період існуючий на той час порядок речей з жорстко централізованою системою управління. Але замість очікуваної продуктивності вже наприкінці 1990-х — початку 2000-х років почали з'являтися й активно дискутуватися навіть у пресі і пу-

¹⁵ Кальченко Т.В. Современные трансформационные практики глобальной экономики/Т.В.Кальченко: Монография: Palmarium Academic Publishing. — 2018. — С. 78.

блістиці альтернативні проекти світобудови, не кажучи вже про реальні економічні процеси.

Таблиця 1

**ПАРАДИГМАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЙНОЇ
ТА ГЛОБАЛЬНОЇ ФАЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Парадигма інтернаціоналізації	Глобальна парадигма
Біполярність	Симулякр однополярності
Периферійність конфліктів	Центричність конфліктів
Універсальність проекту	Локалізація проекту
Структурні кризи	Системна криза
Регіональний протекціонізм	Протестний протекціонізм і самодостатність
Вестернізація	Цивілізаційна кристалізація
Ієрархічність	Мережевість
Матеріалізація	Віртуалізація
Співробітництво	Колаборація
Творчість	Креативність
Націоналізм	Космополітизм

Джерело: розроблено авторами.

В той же час поступово набуває ідеологічного забарвлення здавалося забутий таласократичний проект (табл. 2). Саме дихотомія «Море/Суша» стала першопричиною турбулентності сучасного етапу економічного розвитку, оскільки атлантизм, будучи проактивним, потребує території та периферії, в той час континенталізм поступово усвідомив свою значущість, сформував проміжну доктрину й є готовим приступити до її реалізації.

Китайське глобальне лідерство: ілюзія чи факт?

Домінування КНР, що уособлює це, хоч і модернізований вектор сухопутної доктрини, стає беззастережним. І хоча і досі існують певні запобіжники глобальному домінуванню цієї країни-системи, що досить ще залежна від ряду чинників гео економічної присутності США, стратегічно Китай з власного бажання чи примусово приречений на роль глобального лідера, і в першу чергу — лідера ідеологічного. На його користь говорять масштабні кредитні лінії, технічна підтримка, альтернативні інфраструктурні проекти та збережена ієрархія влади, що не тільки породжує, але й контролює корпоративний сектор. Китай позиціонує себе як верховний арбітр, що поки що перебуває над

схваткою, усіяю заохочуючи як власних союзників, так і конкурентів до активних дій проти США. Головний пріоритет при цьому зберігається незмінним — отримати статус гегемона світового економічного розвитку за умов невтягнення до глобального конфлікту, залишаючись у сутінках і реалізуючи свою доктрину поступового закріпачення знесилоного війнами простору.

Безумовно, що, на відміну від ліберального глобального проекту, китайський глобалізм буде ґрунтуватися на принципах централізму, звітності і плануванні. Він, можливо, не буде більш соціальним, але за умов реалізації може гарантувати певну упорядкованість і стабілізацію розвитку за умов краху атлантичного проекту. Але, безумовно, такий проект буде можливо реалізувати лише за певних умов. Навіть в самій КНР на сьогодні не спостерігається його всебічне розповсюдження — адже зберігається нерівність і строкатість економічних укладів, внутрішні суперечності і складність організації рівноправного діалогу між різними народами, що проживаються всередині цієї країни.

Таблиця 2

**ПОРІВНЯННЯ ДВОХ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ДОМІНУВАННЯ**

Категорія	Орієнтація	
	таласократизм	телурократизм
Вид господарювання	скотарство (для доіндустріальної фази) фінансово-інвестиційний бізнес (для індустріальної та постіндустріальної фаз)	землеробство (для доіндустріальної фази) промислово-аграрний бізнес (для індустріальної фази) та змішані економічні системи (для постіндустріальної фази)
Тип економічної політики	агресивний протекціонізм під виглядом відкритої економічної доктрини	поміркований протекціонізм
Суспільна філософія	масове споживання та ціннісне знеособлення	задоволення матеріальних і духовних потреб
Стратегічні пріоритети розвитку	конкурентоспроможність як примат пристосованості	персоніфікація унікальності
Механізми відтворення	перерозподіл та привласнення-експропріація	формування доданої вартості
Типи еліт	космополітичні олігархічні групи	підконтрольна олігархія

Джерело: розроблено авторами.

Вже сьогодні Китай максимально диверсифікував торговельні, інвестиційні та технологічні зв'язки, обстоюючи національні інтереси і закріплюючись на неосвоєних донині територіях Африканського, Латиноамериканського і частково Європейського континентів (таб. 3)

Таблиця 3

ТОВАРОБІГ МІЖ КНР НА РЕШТОЮ РЕГІОНІВ СВІТУ, %¹⁶

	Частка в загального обороті КНР			Частка в експорті КНР			Частка в імпорті КНР		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Азія	53,47	52,85	52,50	51,34	50,73	50,22	55,89	55,38	56,54
Африка	5,06	5,15	4,5	4,2	4,53	4,84	6,02	5,9	4,16
Європа	17,55	18,01	17,5	18,37	18, 73	17, 62	16, 62	17,15	17, 26
Латинська Америка	6, 28	6, 12	6, 00	6,06	5,82	5,72	6,53	6,48	5,95
Північна Америка	13,84	14,19	15,25	18,0	18,19	19,38	9,11	9,4	10,41
Океанія	3,69	3,62	3,25	2,02	1,99	2,2	5,57	5,59	4,74

На даний момент задля посилення конкурентних позиції нагальними для КНР залишаються такі завдання:

- мінімізація профіциту торговельного балансу;
- забезпечення міжнародної фінансової стабільності;
- розумне реформування світової фінансово-економічної системи.

Задля подолання подібних проблем були артикульовані три принципові стратегічні орієнтири розвитку Китаю:

- диверсифікація експортних каналів і ринків;
- підвищення наукомісткості товарів, зниження їх чутливості до цінової конкуренції;
- концентрація на потребах внутрішнього ринку КНР.

Але, погодимось, що дані орієнтири, не зважаючи на відносну простоту, не є простими в реалізації. Адже, по-перше, вже сьогодні китайська економіка переживає рецесію і може бути дуже легко зруйнована будь-якими зовнішніми фінансовими інтервенціями; по-друге, науковий базис КНР тільки перебуває у початковій фазі свого становлення і не може претендувати на піонерні досягнення для стратегіч-

¹⁶ China Statistical Yearbook — 2015. Foreign Trade and Economic Cooperation. 11-2. Total Value of Imports and Exports of Goods. — Available at: www.atats.gov.cn/tjsj/ndsjs/2015/indexeh.htm

ного прориву; по-третє, диверсифікацію каналів збуту можна здійснити відносно легко (пам'ятаємо про кредитний і технічно-ресурсний канали допомоги Китаю), але у більшості країн є доволі незначний споживчий попит, а крім того, паритетність обміну буде відсутньою (як, наприклад, у торгівлі між США та Європою).

Безумовно, що між задекларованими і реалізуємими стратегіями КНР існує суттєва розбіжність. Попри очевидні переваги вичікувальної й обережної політики, Китай все ж не втрачає можливості використати ситуативні переваги від втягнення у глобальні процеси вестернізованого типу. Це, безумовно, дає ряд стратегічних переваг, але в той же час супроводжується ризиками і можливістю зірватися з послідовного магістрального шляху. Активна участь в глобальних інвестиційних і технологічних процесах, масштабна корпоратизація (навіть і підконтрольна) і непряме обслуговування інтересів західної еліти не може у довгостроковому аспекті, не зважаючи на значну реструктуризацію експорту, не позначитись на стійкому зростанні китайської економіки.

До того ж остання має низку істотних проблем, які найбезпосереднішим чином стануть своєрідними мішенями економічних атак та авантюр. Наприклад, економічне зростання в Китаї супроводжується значним зростанням енергоспоживання. За рівнем споживання енергії у 2010 р. КНР випереджав інші країни, в тому числі США. У цьому ж році Китай споживав 2,43, а у 2014 р. вже 2,97 млрд. т. За сорок років, з 1973 до 2013 рр., питома вага Китаю у світовому споживанні первинної енергії зросла з 7,0 до 22,4, тобто на чверть від енергоспоживання усіх країн. Структура енергетики Китаю суттєво відрізняється від структури енергетики розвинених країн. Це пов'язано зі значними запасами вугілля (5,5 трлн т) і низькими екологічними стандартами¹⁷.

Також масштабна трансформація економіки Китаю супроводжується, внаслідок невирішеності ряду енергетичних проблем, екологічними кризами, у тому числі вичерпанням ресурсів і забрудненням навколишнього середовища. Актуалізуються і соціальні дисбаланси, міжетнічні та міжцивілізаційні суперечності. Каталізаторами можуть бути як природні причини, так і суто зовнішнє втручання, що орієнтується на створення цілого ряду конфліктних полів на кордонах Китайської Народної Республіки, що не дало б їй змоги претендувати на роль не тільки глобального, але й регіонального лідера, втягнутого у низку дрібних і другорядних конфліктів (між Японією та КНР, між Індією та КНР тощо).

¹⁷ National Bureau of Statistic of China [Electronic resource]. — Available at: <http://stats.gov.cn/engliash/statisticaldata/yearlydata/>

Висновки

Таким чином, склалася доволі непроста і турбулентна ситуація — коли старі ідейні й економічні лідери, втративши монолітність, бажують, але вже не можуть утримувати під контролем світову економічну систему, а нові, хоча й демонструють наявний потенціал та амбіції, ще не володіють наявним інструментарієм контролю і влади, займаючи позицію вичікування. Звісно, поки хоча б зберігаються залишки контрольованості й упорядкованості розвитку, ніхто не вдасться до рішучих кроків, але коли мова зайде про життєво необхідні інтереси чи про сфери впливу, діяти змушені будуть усі — і колективний атлантичний Захід, і телурократичний Схід, уособлений Китайською Народною Республікою. Саме тоді вирішальну точку в суперечках поставить не просто економічний, а цивілізаційний глобальний конфлікт, доволі затяжний, щоб стерти минулу післявоєнну парадигму і розстановку сил на карті і вирішальний для кожного з його учасників, адже йтиметься не лише про нові можливості співіснування і конкурентної боротьби, а про виживання і розвиток. Отже, з усією очевидністю вимальовується планетарний конфлікт, конфлікт між Сушею та Морем. За словами А.С.Панаріна, якщо порядок Суші несе риси чогось предзаданого, що коріниться у наявностях природи і тому, що потребує тільки мистецтва маєвтики, то Море у самому собі ніяких наявностей не містить. Це пуста та волюнтаристська стихія, де все, що з'являється, пов'язано своїм походженням винахідливою суб'єктивністю, замисли і тактики якої можуть миттєво змінюватися. Море знає власну пустоту і не може відтворювати власне буття, інакше ніж піратством проти Суші. Мета Моря — подрібнити моноліт Суші для того, щоб зробити його більш уразливим¹⁸.

І з цим висловом не можна не погодитись, але в процесі реалізації можливі і проміжні сценарії конфлікту, що не містять ярко виражених геополітичних рис. Зокрема, йдеться про внутрішньоцивілізаційні зіткнення та суперечки, про що йшлося під час аналізу Західної моделі глобалізації. Телурократична ж версія ще не досягла такої довшеної фази, коли унаочнюється внутрішня конфліктна сутність, а тому на сьогодні володіє незаперечною перевагою — початкової фазою життєвого циклу глобального домінування, а що стосується її поки що слабого економічно-технологічного базису, то незаперечним є той факт, що наслідки масштабного зіткнення будуть настільки вражаючими, всеосяжними і жахливими, що мова буде йти про відтворення лише спрощених форм буття, де конкурентоспроможність буде визначатися не статусністю, креативністю й інноваційністю, а найпро-

¹⁸ Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование/ А.С. Панарин. — М.: Алгоритм, 2002. — С. 246.

стішими факторами виробництва і ресурсною базою. І ті регіони, країни-системи або цивілізації, яким вдасться зберегти контроль хоча б над часткою з них, опиняться у найбільш вигідному стані. Погодимось, що країни, які володіють великими територіями, демографічними ресурсами апріорі мають сприятливішу позицію. В даному випадку, наприклад США, що є однією з найбільш країн світу також на перший погляд здається потужним гравцем, але не має лише одного — внутрішньої мобілізованості і згоди громадян виносити тимчасові або тривалі труднощі і лиха, а Індія, Іран, Китай та інші можливі конкуренти США вже звикли жити в умовах негараздів, призвичаїлися до таких середовищних умов, тому, за великим рахунком їм втрачати нема чого. Саме тому, на нашу думку, беручи до уваги всі «за» та «проти», майбутнє світового розвитку належить таласократичній моделі і тим країнам, що втілюють її базис частково, або у повній мірі. Звичайно, що її домінування ще в майбутньому, адже людство зараз перебуває лише на початковій стадії системної кризи, коли ще звичними є відповідний комфорт, зрозумілими умови ринкової боротьби, ще подекуди використовується міжнародне право, але все це тримається лише на умовному консенсусі еліт, які поки що не знайшли оптимального варіанта позбутися далеких атавізмів післявоєнного світопорядку, які на сьогодні не гарантують їм стабільного прибутку і не володіють потенціалом самовідтворення, але поки що залишаються чинними. У майбутньому за умов реалізації мирного або конфліктного сценарію у будь-якому разі очікується великий перерозподіл глобальної влади, причому його траєкторія буде залежати не стільки від розстановки сил на глобальній геоекономічній арені, а від рівня виснаженості парадигми Модерну. І в цьому контексті для того, щоб не грати за чужими правилами, необхідно розробляти власні або робити заявку про власну унікальність і цивілізаційний код, що буде зрозумілий всім не стільки економічним наповненням, а в першу чергу ідеологічно. За нашою думкою, таласократична модель глобального лідерства і може стати тим орієнтиром, що дозволить людству побачити «світло у кінці тунелю» і забезпечити зрозумілі та прозорі правила економічної поведінки на багато років уперед. А хто буде уособлювати цю модель — Китай, Іран, Індія... — залежить від кон'юнктури, що складеться внаслідок певних трансформацій.

Список літератури

1. Бек У. Что такое глобализация? (Ошибки глобализма-ответы на глобализацию) / У. Бек / Пер. с нем. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — 304 с.

2. *Белорус О.* Воспроизводственная эволюция и структурная трансформация глобального капитала / О.Белорус // *Економічний часопис-XXI-2014.* — № 07-08(1). — С. 4–7.
3. *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З.Бжезинский. — М.: Международные отношения, 1999. — 256 с.
4. *Власов В.І.* Глобалістика: історія, теорія: монографія: у 2 т. / В.І.Власов: ННЦ «ІАЕ», ДНСТБН ААН [наук.ред.акад.НАН України О.Г.Білорус і чл.к-ор. НАН України В.А.Вергунов]. — Вінниця: ТОВ «НІЛАН-ЛТД», 2012. — Т.1. — 570 с.
5. Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи світоврозвитку): колектив.моногр. / [О.Г.Білорус, О.В.Гаврилюк, Д.Г.Лук'яненко та ін.], кер.авт.кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. — К.: КНЕУ, 2014. — 432 с.
6. *Економічна глобалізація: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, Д.Г. Лук'яненко та ін.], за ред. А.С. Філіпенка: Київ.нац. ун-т ім. Тараса Шевченка — К.: Київ. ун-т, 2009. = 543 с.*
7. *Кальченко Т.В.* Современные трансформационные практики глобальной экономики / Т.В.Кальченко: Монография: Palmarium Academic Publishing. — 2018. — 132 с.
8. *Кальченко Т.В.* Китайская цивилизационная модель экономического лидерства / Т.В.Кальченко // KANT — Научный Рецензируемый Цитируемый Журнал. — № 4(29). — 2018. — С. 286–289.
9. *Кальченко Т.В.* Кризис атлантизма как результат противоречий США и стран Европейского Союза / Т.В.Кальченко // Сборник научных трудов международной научно-практической конференции «Современные исследования основных направлений гуманитарных и естественных наук». — К. — 2017. — С. 122–125.
10. *Кальченко Т.В.* Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В.Кальченко. — К.:КНЕУ, 2009. — 364 с.
11. *Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Кальченко Т.В., Рябець Н.М., Тимків І.В.* та ін. Глобальна економіка: навч. посіб. / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Т.В. Кальченко, Н.М. Рябець, І.В. Тимків. — Київ: КНЕУ, 2017. — 164 с.
12. *Лук'яненко Д.Г.* Інтелектуальний контекст процесів глобалізації / Д.Г. Лук'яненко // *Наук. вісн. Дипломатичної академії України.* — 2015. — Вип. 22(3). — С. 73–78.
13. *Лук'яненко Д.* Інтелектуальний фактор глобалізації / Д. Лук'яненко // *Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право.* — 2014. — № 1(7-9). — С. 10–13.
14. *Панарин А.С.* Глобальное политическое прогнозирование / А.С. Панарин. — М.: Алгоритм, 2002. — 352 с.
15. *Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В.* Пути и перепутья современной цивилизации. / Ю.Н.Пахомов, С.Б.Крымский, Ю.В.Павленко. — К.: Международный деловой центр, 1998. — 432 с.

16. Радзієвська С.О. Глобальна економіка: навчально-методичний посібник для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання/ С.О. Радзієвська. — К.: «СІК ГРУП Україна», 2017. — 368 с.
17. Шейко А. Національна стратегія інноваційного розвитку Китаю / А. Шейко. — Київ: Діло, 2013. — 157 с.
18. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций/Ю.В. Яковец — М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. — 411 с.
19. China Statistical Yearbook -2015. Foreign Trade and Economic Cooperation. 11-2. Total Value of Imports and Exports of Goods. — Available at: www.atats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2015/indexeh.htm
20. Meri T. China passes the EU in High-Tech exports / T/Meri//Eurostat Statistic in focus. — 2009. — № 25. — P. 1–7.
21. National Bureau of Statistic of China [Electronic resource]. — Available at; <http://stats.gov.cn/engliash/statisticaldata/yearlydata/>
22. Waltz K. Globalization and American Power // The National Interest. — Spring. — 2005. — P. 49–56.
23. Waters M. Globalization. Fifth Edition. — London: Routledge, 2018. — 675 p.
24. Wilson M.G., Whitmore E. Seeds of Fire. Social Development in an Era of Globalism — N.Y., 2009. — 345 p.
25. Xiuli Wang. China's International Economic Development 30 Years/ Wang Xiuli. China International Economic Cooperation Association Writing Group. — Singapore: Xinhua Cultural Enterprises, 2016 — P. 30.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2019.